

УДК: 811.112.2'373

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA REALIYALAR

Nazarova Nodira Gulomjonovna

Farg'ona politexnika instituti assistenti, Farg'ona, O'zbekiston

E-mail: nodisha1986@gmail.com

ANNOTATSIYA

Realiyalarni tarjima qilish jarayonida tarjimondan nafaqat keng tarjimashunoslik to'g'risida nazariya bilimlardan, balki, o'zga xalqlar turmush sharoiti, madaniyati, urf-odatlari haqidagi bilimlardan ham boxabar bo'lishi talab etiladi. Umuman badiiy asarni tarjima qilish, tarjimoning shaxsiga, uning intellektiga, uning qobiliyati va tarjimasiga, tarjimashunoslik sohasidan xabardorligiga, tarjima jarayoniga va matn uslubiga ham bog'liq. Mazkur maqolada ingliz va o'zbek xalqiga xos bo'lgan milliy o'ziga xoslikni ifoda etuvchi realiyalar, ularning kelib chiqishi va ular o'rtasidagi farqlar yoritilgan.

***Kalit so'zlar:** realiya, til, madaniyat, ingliz, o'zbek, jargonizmlar, lokalizm, professionalism.*

РЕАЛИИ НА АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Назарова Нодира Гуломжановна

ассистент, Ферганский политехнический институт, Фергана, Узбекистан

E-mail: nodisha1986@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В процессе перевода реалий от переводчика требуется не только обширные теоретические знания перевода, но и знание условий жизни, культуры и обычаев других народов. Как правило, перевод произведения искусства зависит от личности переводчика, его интеллекта, его способностей и способностей к переводу, его знаний в области перевода, процесса перевода и стиля текста. В данной статье описаны реалии национальной идентичности британского и узбекского народов, их происхождение и различия между ними.

***Ключевые слова:** реалия, язык, культура, английский, узбекский, жаргон, местничество, профессионализм.*

REALIA IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Nazarova Nodira Gulomjonovna

Assistant, Fergana Polytechnic Institute, Fergana, Uzbekistan

E-mail: n.nazarova@ferpi.uz

ABSTRACT

The translator must not only have a broad theoretical knowledge of translation, but also knowledge of other people's living conditions, culture, and customs in order to translate realities. In general, the personality of the translator, his intellect, his skill to translate, his knowledge of the field of translation, the translation process, and the style of the text all play a role in the translation of a work of art. The reality of British and Uzbek national identity, as well as their origins and differences, are described in this article.

Keywords: *reality, language, culture, English, Uzbek, jargon, localism, professionalism.*

KIRISH

Dunyo tili va madaniyatlarini solishtirishda mos keladigan va kelmaydigan unsurlar ajralib turadi. Madaniyatning tarkibiy qismi sanalgan til mos kelmaydigan unsurlar sirasiga kiradi. Solishtiriladigan tillar qanchalik o'ziga xos bo'lsa, qanchalik uning tarixida madaniy aloqalar kamroq bo'lsa, shunchalik ular birbiridan butunligicha yoki qisman farq qiladi. Mos kelmaydigan unsurlarga avvalambor ekvivalentsiz leksika bilan belgilanadigan predmetlar va bir tilga xos so'zlar hamda boshqa tilda mavjud bo'lmagan yoki so'zlarda farq qiladigan konnotatsiyalar kiradi [1-4].

Realia bu faqat muayyan millat va xalqlarga tegishli bo'lgan moddiy madaniyat ashyolari, tarixiy faktlar, davlat institutlari nomi, milliy va folklor qahramonlarning ismlari, mifologik mavjudotlar va h.k. nomlaridir. Tillarni chog'ishtirganda ushbu holatlarni anglatuvchi so'zlarni ekvivalentsiz leksikaga kiritadilar. Ekvivalentsiz leksika boshqa madaniyatda mavjud bo'lmagan va qoidaga ko'ra boshqa tilga bitta so'z bilan tarjima qilinmaydigan, o'ziga tegishli til doirasidan tashqarida muqobili bo'lmagan tushunchalarni ifodalash uchun xizmat qiladigan so'zlar hisoblanadi. Ingliz tilidagi realialarni tarjima qilishda odatda tarjimonlar uzundan uzoq ta'riflarga tayanishgan yoki o'zlarining neologizmlarini taklif qilishlariga tog'ri keladi. Masalan: Victrola (muayyan markadagi apparat; Victor-radio va teleapparatura ishlab chiqaruvchi firma nomi); book-maker (poyga paytida

tomoshabinlar tikadigan pulni qabul qiluvchi kishi); roadster (usti ochiladigan ikki oʻrindiqli mashina) [-3-7].

Ekvivalentsiz leksika tillarni solishtirganda oson aniqlanadi, chunki unda mazkur til tomonidan voqelikning boʻlinib ketish xususiyati va madaniyatning oʻziga xosligi yaqqol namoyon boʻladi. Agar ekvivalentsiz leksikaga nafaqat kundalik turmush realiyasi belgilarini, balki davlat-siyosiy tuzumi, xalqning madaniy hayoti va ishlab chiqarish turli sohalarining oʻziga xos nomlanishini kiritsa, har bir xalq tilidagi realiyalar soni yanada oshadi [6-11].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Til va madaniyatlarni solishtirganda anglanadigan (realiyadan tashqari) va anglatuvchi (shakldan tashqari) orasidagi farqni ajratib koʻrsatish mumkin. Anglanadiganlar oʻrtasidagi farq quyidagi holatlarda kuzatiladi:

1) Bir til jamoasiga xos realiya boshqasida mavjud boʻlmaydi. Masalan, drug store (AmE.)-dorixona; yellow pages-telefon maʼlumotnomasining sariqrangli qogʻozli tijorat boʻlimi.

2) Realija ikki til jamoasida ham mavjud boʻladi, ammo birida u alohida yoki maxsus holda ifodalanmaydi. Masalan, clover leaf (AmE.) - beda yaprogʻi koʻrinishidagi avtoyoʻl chorrahasi.

Ingliz tilidagi realiyalarga inglizlarga xos boʻlgan milliy kiyim kechaklar, oziq-ovqat va ichimlik turlari, umumiy ovqatlanish shahobchalari nomlari, pul birliklari va hakazolarni kiritish mumkin. Masalan:

- oziq ovqatlar- biscuit, hamburgher, sandwich, toast, hot dog, pudding, omelet, sausage, chips, crisp, jam, mash, celery, berkswell;
- ichimliklar: frizzy drink (soda), yogurt, wine, cola, cocktail.

Turli xil jamiyatlarda bir-biriga oʻxshash vazifalar har xil realiyalar (turli xil realiyalarning funksional oʻxshashligi) vositasida amalga oshiriladi. Masalan, hotdog (Am.E) - issiq sosiskali buterbrod; soda fountain (AmE.)- muzqaymoq kafesi.

Oʻxshash realiyalar funksional jihatdan farqlanadi. Masalan, cuckooʻs call “kakkuning sayrashi” amerikaliklarning ishonchiga koʻra qiz bolaning turmushga chiqishiga necha yil borligiga ishora qiladi, ruslarda esa inson qancha yil umr kechirishini bildiradi. Qiyosiy lingvooʻlkashunoslikda solishtirilayotgan tildagi soʻzlarning leksik maʼnosidan butunlay yoki qisman farq qiluvchi, tili oʻrganilayotgan mamlakatning tarixi, madaniyati, iqtisodi va turmush tarzi bilan bogʻliq predmet yoki hodisani ifodalovchi soʻzlar realiyalar hisoblanadi [12-19].

1960 yillar oxirida AQShning Massachusetts shtatida joylashgan uncha katta bo'lmagan Chappaquiddick (Chappakviddik) oroli nomi mashhur bo'ldi. U yerda 1969 yil 18 iyul kuni yarim tunda bir qarashda oddiy ko'rinadigan avtohalokat yuz berdi. Senator Edvard Kennedi boshqarayotgan mashina ko'prikdan pastga qulagan va u bilan birga bo'lgan kotibasi Me'ri Kopechni mashinadan chiqa olmay cho'kib ketgan. Bu hodisadan E.Kennedining siyosiy raqiblari foydalanishgan va Chappakviddik so'zi AQSh prezidentligi lavozimiga E.Kennedining nomzodi haqida gap borganda matbuot sahifalarida paydo bo'lardi [16-21].

1970 yillar oxirida AQShning ko'pgina yuqori lavozimdagi shaxslari, shu qatorda kongressmenlarning poraxo'rlik bilan shug'ullanganligi fosh bo'ldi. FQB josuslari arab shayxlarining kiyimida ularga yirik miqdorda pul berib qo'lga olishgan. Bu narsa yangi realiya Abscam (jinoyatchilik bilan kurashish bo'yicha maxfiy operatsiyaning qisqartirilgan nomi "Arab scam") ni vujudga keltirdi [12-21]. Mahalliy diqqatga sazovor joylarning nomlari mahalliy realiyaga misol bo'ladi. Bunday joylar hatto o'z hududidan tashqarida mashhur bo'lishiga qaramay (ba'zan milliy madaniyat fondiga kirgan holda), aynan o'sha joy bilan bog'liq holda eslanadi. Masalan: Cabildo - Kabilo (Yangi Orleandagi ispan generalgubernatorining sobiq rezidensiyasi), Alcatraz- Alkatraz (San-Fransisko yaqinidagi shu nomli orolda joylashgan sobiq qamoqxona) yoki Freedom Trail - "ozodlik marshruti" (Shimoliy Amerika mustamlakalarining mustaqillik uchun kurashi bilan bog'liq tarixiy yodgorliklarni ko'rish bilan Boston shahrining markaziy qismi bo'ylab o'tadigan sayyohlik marshruti) [22-27].

Realiya alohida jamoa yoki muassasa doirasida chegaralangan bo'lishi ham mumkin. Asosan talabalar va harbiylar jargoni bunday realiyaga bo'ydir. Ba'zi bir bu jargonizmlar lokalizm va professionalizmlar darajasiga o'tib ketadi. Davriy kolorit ham realiyaga xosdir. Madaniyat bilan chambarchas bog'liq til hodisasi sifatida ushbu leksik birliklar jamiyat taraqqiyotidagi barcha o'zgarishlarga tez ta'sir qiladi. Ular orasidan neologizm, istorizm va arxaizm realiyalarini osongina ajratib ko'rsatish mumkin. Masalan, 50-60 yillarda AQShda yosh avlodning isyoni tilda beatnik, beat generation (charchagan, singan, ko'ngli sovigan avlod) kabi so'zlarning paydo bo'lishi bilan aks etadi [28-33]. 50-yillarda vujudga kelgan bu realiya avvalo neologizm sifatida qabul qilindi, keyin asta-sekin boshqa tushuncha hippie (hippi, zamonaviy burjua jamiyati ahloqi va turmush tarzini rad etuvchi hamda o'z protestini g'ayri odatiy kiyinishi va fe'l-atvori, o'zini tutishi bilan ifoda etuvchi yoshlar) ga almashdi.

Realiyada til va madaniyat o'rtasidagi yaqinlik yaqqol namoyon bo'ladi. Jamiyatning moddiy va ma'naviy hayotida yangi realiyalarning paydo bo'lishi tilda realiya vujudga kelishiga olib keladi. Leksika ijtimoiy hayotning barcha o'zgarishlariga o'z ta'sirini ko'rsatishi sababli tilda yangi realiyalarning paydo bo'lish paytini aniq aytish mumkin. Biroq bir vaqtning o'zida eng oddiy tushunchalarni ifodalay turib, shu bilan birga mazmuniy va hissiy "fonli" nozik farqlarni ham ifodalovchi ko'pgina so'zlar mavjud. Tilda "konnotativ so'zlar"ni leksik birlikning o'ziga xos tipi sifatida ajratish shak-shubhasiz maqsadga muvofiqdir, chunki konnotatsiyalar, ya'ni so'zlarga hamrohlik qiluvchi stilistik, emotsional va mazmuniy farqlar o'z-o'zidan mavjud bo'lmaydi, ular so'z ma'nolaridan biriga bog'lanadi. Realiani tilning boshqa so'zlari bilan taqqoslaganda uning farqli tomoni shuki, realiya ifodalaydigan predmet, tushuncha, hodisaning bir tomondan xalq bilan va boshqa tarafdin vaqtning tarixiy bo'lagi bilan yaqin aloqasi hisoblanadi. Bundan milliy, mahalliy yoki tarixiy koloritning realiyaga xosligi ko'rinib turibdi. Xuddi shunday o'zbek tilidagi realiyalar o'zbek xalqiga xos bo'lgan milliy o'ziga xoslikni ifoda etuvchi liboslar, milliy taomlar va ichimliklar, joy nomlari ham realiya sifatida o'ziga xalqlar tilida talqin qilinadi.

O'zbek xalqining milliy o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi qadimgi davrlarda yaratilgan va hozirgi kunda foydalaniladigan, madaniyati va tarixi bilan uzviy bog'liq bo'lgan kiyimlar hozirgi kunda butun dunyoga tanilmoqda. O'zbek milliy liboslariga ayollar uchun zar chopon, do'ppi, kamzul, erkaklar uchun do'ppi, chopon, belbog' va yaktak kabilar kiradi. O'zbek milliy libosi jahonda o'z o'rniga ega. Bular: Do'ppi- O'zbekistonda keng tarqalgan yengil bosh kiyim. Do'ppi asosan baxmal, ipak, zar bilan tikiladi. O'zbekiston Chust, Toshkent, Samarqand, Buxoro do'ppilari bilan mashhur. Do'ppi tikuvchi chevar "do'ppido'z", do'ppi tikish kasbi esa "do'ppido'zlik" deyiladi. Ro'mol- ayollar milliy bosh kiyimi bo'lib, ayollar yoshiga mavqeyiga qarab turli xildagi ro'mollarni o'rashadi. Paranchi- o'zbek ayollari qadimda yuzlarini begona kishilardan yashirish uchun yopinib yurishgan. Zar chopon- O'zbek ayollarini qishda sovuqdan saqlovchi kiyimdir. Bu chopon asosan baxmal, ipak, zar bilan tikiladi. Chopon o'zbek xalqining qadimiy kiyimlaridan biridir. Chiroyli atlas, adras kabi ipak matolar qadimdan o'zbek ayollari sevib kiyadigan milliy matolardir. Bu mato ipakdan tayyorlanadi. Qancha-qancha zamonlar o'tib ketsa ham bu matolardan o'z davriga moslab, xoh o'zbekcha, xoh yevropacha uslubda kiyimlar tikib kiyish urfga kirgan. O'zbekistonda eng mashhur atlas Marg'ilon shahrida to'qiladi. Oyoq kiyimlardan uzun qo'njli, poshnasiz, tag charmi yumshoq bo'lgan kovush bilan kiyiladigan mahsi milliy poyabzal hisoblangan.

O‘zbeklarga xos bo‘lgan yana bir milliy buyum bu kashta hisoblanadi. Kashtachilik O‘zbekistonning ko‘pgina hududlarida rivojlangan bo‘lib, ulardan Buxoro viloyatidagi Shofirkon va Nurota kashtachilik maktablari o‘zining naqshlari ranglari, tikilish uslubi bilan farqlanadi. Bundan tashqari o‘zbek milliy taomlari nomlari ham realiyalar safiga kiradi. Shohona taom hisoblanmish osh, ulug‘ ne‘matimiz non, patir, bahorning taniq taomi bo‘lmish sumalak, somsa, chuchvara, manti, xonim, mastava, kabob, va ichimliklardan choy shular jumlasidandir. O‘zbek xalqiga mansub umumiy ovqatlanish joylari nomlaridan choyxona, oshxona kabilarni misol keltirish mumkin. Shu kabi bir-birlarini nomlaridan va tayyorlanish usullaridan mutlaqo farq qiladigan ingliz va o‘zbek xalqiga xos bo‘lgan taomlar, ichimliklar va milliy liboslar nomlari ikki tilga xos maishiy realiyalar sirasiga kiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Shunday qilib, ingliz va o‘zbek tillaridagi realiyalarni o‘rganib ularni tarjima qilishni bir necha usullarda amalga oshirilishini ko‘rib o‘tdik. Bunda asosan, qilingan tarjimalar rus tili orqali amalga oshirilganligi sababli, tarjimon o‘zbek tiliga amalga oshirgan tarjimasida aslyat matnini chuqur tushungan holda tarjima qilishi kerakligini kuzatdik. Realialarni tarjima qilish jarayonida tarjimondan nafaqat keng tarjimashunoslik to‘g‘risida nazariya bilimlardan, balki, o‘zga xalqlar turmush sharoiti, madaniyati, urf-odatlarini haqidagi bilimlardan ham boxabar bo‘lishi talab etiladi. Umuman badiiy asarni tarjima qilish, tarjimonning shaxsiga, uning intellektiga, uning qobiliyati va tarjimasiga, tarjimashunoslik sohasidan xabardorligiga, tarjima jarayoniga va matn uslubiga ham bog‘liq.

Shuni aytib o‘tish joizki, realiya atamasining keng qo‘llanilishiga qaramay, tadqiqotchilar na lingvistikada, na metodikada realiyani ta’riflovchi etarlicha aniq kriteriyalarning yo‘qligini hamda ushbu realialarni belgilovchi til birliklarining spesifikasi umuman o‘rganilmaganini ta’kidlashadi. Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, tarjimon o‘zi o‘girayotgan kitob matni ichra chegaralangandir. Muallif ilgari surgan g‘oyadan chetga chiqolmaydi, tarjimon shunga qaramay til sohasida ijod qilar ekan, tilning asosiy qurilish materiali so‘z bilan ishlaydi. Badiiy adabiyot uchun g‘oyatda muhim bo‘lgan ko‘rsatkichlar –badiiylik, obraz va obrazlilik, barchasi so‘z zamirida yashiringan, so‘z orqali reallashadi. Binobarin so‘z tanlash badiiy tarjimada birlamchi ahamiyatga ega.

REFERENCES

1. Ахманова О.С. (1957). Очерки по общей и русской лексикологии. М.: Учпедгиз. 295 с.

2. Бодуен де Куртене И. А. (1963). Избранные труды по общему языкознанию. Е.И. М. С. 324.
3. Даниленко В. П. (1977). Русская терминология. – Опыт лингвистического описания. М. с. 73-75
4. Кунгуров. Р., Тихонов А. (2005). Обратный словарь узбекского языка. Самарканд. 205 с.
5. Лесных Е. В. (2000). О Взаимодействии лингвистических и экстралингвистических факторов архаизации лексики, Русский язык. Лингвистические наблюдения. *Липецк*. 107с.
6. Лесных Е.В. (2001). Отражение истории народа в слове. Материалы по славянской письменности и культуре. Выпуск XIX. Липецк. 273с.
7. Левцкая Т.Р. Фитерман А.М. (1963). Теория и практика перевода с английского языка на русский. М.. с. 123.
8. Mo‘minov O. (2005). A Guide to simultaneous Translation. Toshkent. 134 b.
9. Реформатский А. А. (2000). Что такое термин и терминология. М. с. 109.
10. Salomov G‘. (1983). Tarjima nazariyasi asoslari. *Toshkent. O‘qituvchi*. 235 b.
11. Salomov G‘. (1978). Tarjima nazariyasiga kirish. *O‘qituvchi nashriyoti Toshkent -y*. 286 b.
12. Смирницкий А. И. (1956). Лексикология английского языка. М.,. 204 с. 61.
13. Arnold I. V. (1986). The English Word, *Moscow*, 475 p.
14. Zokirova, S. (2021). Structural analysis of food realias in english and Uzbek languages. *Asian journal of multidimensional research*, 10(4), 482-486.
15. Ахманова О.С. (1969). Словарь лингвистических терминов. М: СЭ, 608 с.
16. Evans B., Evans C. (1997). A Dictionary of Contemporary American Usage. – New York: *Random House*, 840 p.
17. Hotten J. A. (2008). Dictionary of Modern Slang, Cant and Vulgar Words. *New York: Pokent Books*, 784 p.
18. SALIMOVA, S. (2021). General structure of spinal animals features. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 3(3).
19. Farhodovna, S. S. (2021). Formation of professional skills of future biology teachers and development of its criteria. *ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL*, 11(2), 769-772.
20. Атаджанова, Б. Т. (2021). Педагогические условия и принципы формирования профессионально-коммуникативной компетентности будущего инженера. *Central asian journal of literature, philosophy and culture*, 2(11), 93-97.

21. Шадиев, Р. Д., & Мухаммадиева, М. М. (2015). Изучение окружающего мира учащимися начальных классов на основе гуманистической концепции развития личности. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (3-2).
22. Мухаммадиева, М. М. (2018). Естественный и эффективный метод образования. *Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов*, (1), 36-37.
23. Salimova, S. (2020). Method of improving self-study works of students in biology by means of informational resources. *Центр Научных Публикаций (buxdu.uz)*, 2(2).
24. Атаджанова, Б. Т. (2019). Формирование профессионально-коммуникативной компетенции будущего специалиста. *Вестник науки и образования*, (19-2 (73)), 47-49.
25. Tulkinovna, A. B. (2021). The main formation of professional competence of the students of technical universities in the Russian lessons. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 2(05), 637-648.
26. Gulomjonovna, N. N. Features Of Training Guide-translators. *JournalNX*, 152-155.
27. Атаджанова, Б. Т. (2020). Научный текст как источник обогащения профессиональной речи. *Вестник педагогики: наука и практика*, (51), 70-71.
28. Tursunovna, Z. Z., Nurmatovna, K. S., & Kodirovna, O. S. (2019). Actual problems encountered in teaching foreign languages. *Вестник науки и образования*, (19-3 (73)), 37-39.
29. Гармонников, И. С. (2015). Особенности применения методов мотивации в рамках личной, групповой и корпоративной мотивации. *Новая наука: стратегии и векторы развития*, (6-1), 81-84.
30. Tulkinovna, A. B. (2021). Problems Of The Formation Of Professional Competence Of Students Of A Technical University In The Study Of Foreign Languages And Ways To Solve Them. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(12), 43-50.
31. Nazarova, N. G. (2020). Problems and prospects in the training system of guide translators in uzbekistan. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(11), 253-256.
32. Ergasheva, N. N. (2018). The effectiveness of using realia in teaching vocabulary. *Интернаука*, (24-3), 45-46.